

Ks. Edward W a l e w a n d e r, *Pedagogia katolicka w diecezji lubelskiej 1918-1939*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2007, ss. 366.

Książka *Pedagogia katolicka w diecezji lubelskiej 1918-1939* koncentruje się na wnikliwym ukazaniu działalności wychowawczej Kościoła katolickiego w obrębie diecezji lubelskiej w latach międzywojennych. Warto zwrócić uwagę na fakt, że historiografia poświęciła dziejom Kościoła katolickiego w Polsce w okresie międzywojennym sporo uwagi. Nie ma jednak pełnego opracowania jego działalności formacyjnej, dydaktycznej i wychowawczej. Powstała praca jest więc ważnym ogniwem przy opracowaniu tego zagadnienia. Wprawdzie dotyczy ona konkretnej diecezji, ale może stanowić impuls i wzór do podobnych badań i opracowań w innych rejonach Polski.

Interesujący jest czasokres oraz kontekst polityczno-społeczny podjętych przez autora badań. Są to lata II Rzeczypospolitej. Polska, która w 1918 r. uzyskała niepodległość, początkowo borykała się z ogromem materialnych i psychicznych szkód pozostałych po czasach niewoli i latach działań wojennych. Przy tworzeniu nowego państwa musiano pokonywać różnorodne trudności, takie jak ubóstwo, brak środków na rozwój ekonomiczny, napięcia społeczne i narodowościowe, antagonizmy polityczne i okresowe przesilenia rządowe. Poważnym zadaniem społecznym stało się tworzenie zdrowej struktury państwa opartej na świadomych więziach społecznych. Elity polityczne miały świadomość potrzeby tworzenia odpowiednich warunków do kształtowania odpowiedzialnych postaw obywatelskich. Działania w tej sprawie podejmowało państwo (ściśle – administracja państwowa) oraz niektóre organizacje religijne, w tym szczególnie Kościół katolicki, przy czym ta ostatnia instytucja jest organizacją religijną, dlatego sprawami edukacyjnymi zajmowała się w zasadzie ekstensywnie, w zależności od własnych możliwości i stanowiska państwa.

Warto zwrócić uwagę na społeczno-polityczną sytuację Kościoła katolickiego w Polsce w okresie międzywojennym. Prawne usytuowanie religii i Kościołów normowała wówczas Konstytucja marcowa z 1921 r. oraz Konkordat z 1925 r. i Konstytucja kwietniowa z 1935 r. Należy zauważyć, że po 1918 r. około 75% ludności znajdującej się w granicach terytorium ówczesnego państwa przynależała do Kościoła katolickiego, który odegrał wielką rolę – zwłaszcza w okresie rozbiorów i niewoli narodowej – w podtrzymaniu kultury narodowej i odrodzeniu się polskiej państwowości. Episkopat Polski, świadomy roli Kościoła w historii narodu, domagał się odpowiedniego uznania dla Kościoła w sferze prawnej oraz wysuwał postulat kształtowania życia społecznego na zasadach moralności chrześcijańskiej. Konstytucja marcowa z 1921 r. (Dz.U. 1921, nr 44, poz. 267) przyznawała daleko idącą wolność religijną w wymiarze indywidualnym. Zagwarantowana została równość wszystkich obywateli bez względu na wyznanie (art. 110) oraz prawo do swobodnego wyznania swej wiary zarówno publicznie, jak i prywatnie, wykonywania obrzędów religijnych

w granicach porządku publicznego i obyczajowości publicznej, a także możliwość zmiany wyznania, jak też do niewyznawania żadnej religii (art. 111). Wprowadzono zakaz zmuszania kogokolwiek do przynależności do Kościoła i do brania udziału w czynnościach lub obrzędach religijnych (art. 112). Osobom znajdującym się w zakładach publicznych, takich jak placówki opiekuńczo-wychowawcze, szpitale, koszary, więzienia, dano prawo korzystania z usług religijnych. Całokształt sytuacji prawnej Kościoła katolickiego w II Rzeczypospolitej regulował Konkordat z 1925 r., który gwarantował mu pełną wolność wykonywania swojej działalności oraz podawał szczegółowe normy dotyczące swobodnego wykonywania władzy kościelnej zarówno w administracji wewnętrznej, jak również w zarządzaniu majątkiem kościelnym.

Książka ks. prof. E. Walewandra jest studium, które koncentruje się na aktywności pedagogicznej Kościoła katolickiego w okresie międzywojennym (1918-1939) na obszarze diecezji lubelskiej. Autor na tle przemian społecznych, kulturowych, obyczajowych i świadomościowych ukazuje pedagogiczną aktywność Kościoła, podkreślając znaczącą rolę biskupów, duchowieństwa diecezjalnego oraz zgromadzeń zakonnych – męskich i żeńskich. Bardzo ciekawe są opisy ówczesnych tradycji, obrzędów, nabożeństw, odpustów, śpiewów kościelnych; skrupulatnie udokumentowane zostały misje i rekolekcje odbywające się w diecezji lubelskiej. Szczegółowo są też przedstawione różnorodne formy aktywności parafii i omawianej diecezji zmierzające do realizacji wychowania chrześcijańskiego. Interesująca jest teza, że duchowieństwo podejmowało świadomie różnorodne akcje, które miały na celu zbliżenie prostego ludu do Kościoła.

Recenzowane studium dokumentuje fakty ukazujące, że Kościół katolicki na Lubelszczyźnie nie tylko prowadził rozległą działalność chrześcijańskiego wychowania wiernych, ale również realizował zadania społeczne. W ten sposób przyczyniał się do wychowania patriotycznego i społecznego obywateli. Autor podkreśla, że od kapłanów wymagano, aby zwracali uwagę na życie społeczne, naukowe i polityczne oraz towarzyskie swoich parafian.

Należy podkreślić, że praca jest dobrze udokumentowana źródłowo, oparta na szeroko zakrojonej kwerendzie w różnych zbiorach archiwalnych i bibliotecznych. W szerokim zakresie wykorzystano źródła archiwalne (AK kościelne, jak również cywilne), opracowania drukowane oraz dokumenty, ówczesną prasę i wydawnictwa, dokumenty papieskie, publikowane sprawozdania organizacji katolickich, a także literaturę pamiątkarską i beletrystykę, w których odbija się międzywojenna rzeczywistość i wyrażane są opinie współczesnych na temat pedagogicznych działań Kościoła.

Zróżnicowany materiał źródłowy jest bardzo bogaty. Wychowawcza rola Kościoła katolickiego została scharakteryzowana w oparciu o relacje duchowieństwa, sprawozdania organizacyjne, dokumenty z wizytacji kanonicznych, sprawozdania z działalności organizacji religijnych, opisów przebiegu akcji i uroczystości oraz różne informacje zawarte w materiałach urzędów państwowych. Obszerna literatura pedagogiczna i historyczno-oświatowa pozwoliła autorowi ocenić badaną problematykę z pozycji pedagoga.

Materiał badawczy został logicznie ujęty i zaprezentowany. Struktura opracowania jest przejrzysta. Książka składa się z czterech zasadniczych części (rozdziałów),

zestawienia bibliograficznego oraz indeksów – nazwisk, nazw geograficznych i administracyjnych. Poza tym zamieszczono kilkadziesiąt interesująco dobranych fotografii.

Część początkowa (rozdział I) zawiera podstawowe wiadomości dotyczące diecezji jako środowiska wychowawczego. Poszczególne podrozdziały omawiają następujące zagadnienia: biskup jako *paedagogus principalis*, kadry duszpastersko-pedagogiczne, placówki duszpastersko-wychowawcze (s. 35-56). Autor koncentruje się na postaci biskupa Mariana Leona Fulmana, opisując dokładnie jego życie i działalność. Podaje też krótkie wzmianki o innych biskupach z tego okresu. Bardzo skrupulatnie opisuje liczbę parafii, klasztorów i domów zakonnych oraz ogólnie charakteryzuje ich aktywność pedagogiczną. W kolejnych częściach scharakteryzowano wychowawczą rolę duszpasterstwa zwyczajnego i ogólnego (s. 57-136) oraz duszpasterstwa nadzwyczajnego i specjalnego (s. 137-240). Ostatni rozdział (IV, s. 241-300) stanowi swoistego rodzaju syntezę i konstatację całej książki. Bardzo trafnie określono analizowane zagadnienie: „Wychowanie do katolickiej otwartości na świat”. W poszczególnych podrozdziałach omówiono: otwarcie na uniwersalizm eklezjalny, oddziaływanie na świat wiejski, problemy świata miejskiego i robotniczego, troskę o chrześcijański charakter życia społecznego oraz wychowanie do kultury. Szczególnie interesujące są zagadnienia podjęte w ostatniej części opracowania, które koncentruje się na ukazaniu otwartości wychowania katolickiego. Ta część na pewno zaciekawi studentów pedagogiki KUL, a także wszystkich, którzy interesują się wychowywaniem chrześcijańskim.

Należy zaznaczyć, że autor w przystępny sposób przedstawia wspomniane wyżej zagadnienia, charakteryzując kolejno ogólne założenia chrześcijańskiego oddziaływania pedagogicznego (przedmowa) oraz zadania, siły i możliwości, a także realizację wychowawczej misji diecezji lubelskiej w okresie międzywojennym.

Reasumując trzeba stwierdzić, że praca ks. prof. KUL Edwarda Walewandra jest cennym studium dotyczącym pedagogii Kościoła katolickiego na Lubelszczyźnie w latach 1918-1939. Pewne wątpliwości mogą dotyczyć tego, czy nie jest ona nazbyt eklezjalna, zawierająca nadmiar jednostronnie skomponowanych faktów, mających potwierdzić z góry przyjętą tezę, że Kościół katolicki w obrębie diecezji lubelskiej w latach międzywojennych bardzo dobrze realizował misję wychowawczą. Tymczasem wówczas bardzo silne były na tym terenie również tendencje antyklerykalne, a nawet antykościelne, z intensywnie rozwijającym się ruchem socjalistycznym.

Książka ta jest godna polecenia wszystkim tym, którzy interesują się wychowawczą rolą Kościoła katolickiego oraz jego wpływem na społeczeństwo.

Roman Jusiak OFM

Katedra Pedagogiki Społecznej w Instytucie Pedagogiki KUL